
Pázmány Law Working Papers
2011/12

Tóth J. Zoltán: Élethez való jog és életvédelem *pro futuro*

Pázmány Péter Katolikus Egyetem / Pázmány Péter Catholic University
Budapest

<http://www.plwp.jak.ppke.hu/>

Tóth J. Zoltán:¹ Élethez való jog és életvédelem *pro futuro*

Az új Alkotmány koncepciója a jelenlegi alkotmányszöveghez képest, úgy tűnik, számos változást fog hozni, és ez alól – némileg talán meglepő módon – még az élethez és a méltósághoz való jog megszövegezése sem kivétel. Mint ismeretes, a jelenlegi szöveg [54. § (1) bek.] így hangzik: „*A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.*” Ehhez képest az Alkotmány koncepciója – egyelőre – a következő tételt rögzíti: „*Alapvető emberi jogként minden ember életét, fogantatásától kezdve védelem illeti meg. Az emberi élet és méltóság sérthetetlen.*” Bár ez csak egy tervezet, azon belül is csak egy elvi tétel megfogalmazása, amely könnyen lehet, hogy a normaszövegezés későbbi fázisaiban még változni fog, mivel azonban jelenleg szövegszerűen csak ez az egy mondat áll rendelkezésünkre, ezért jelen tanulmányban abból indulunk ki, hogy mi lenne, ha *ez* a szöveg (vagy ennek valamilyen, tartalmilag hozzá hasonló változata) kerülne bele az új Alkotmányba, és azt igyekszünk feltárni, hogy milyen problémákkal és hátrányokkal, illetve ellenkezőleg, milyen előnyökkel járna, ha a mostani szöveg helyett az új Alkotmány ezt a két mondatot tartalmazná. Az élethez és a (jelenleg) vele összekapcsolódó méltósághoz való joggal összefüggő kérdéskörök mindegyikét érdemes röviden számba venni, így a következőkben érinteni fogjuk mind az abortusz, mind az eutanázia, mind pedig a halálbüntetés problémáját; továbbá – az előbbieket apropóján – foglalkozni fogunk azokkal az egyéb kérdéskörökkel is, amelyek az élethez (és a méltósághoz) való jog(ok) hatályos szabályozásának megváltozásából következnek, különös tekintettel az élethez és a méltósághoz való jog oszthatatlanságának, és az e jog(ok)tól történő megfosztás önkényességének problémájára.

Ami elsőként az abortuszt illeti, e vonatkozásban a Koncepció szövege alapvető változást hoz a jelenlegi Alkotmány szövegéhez képest: az ugyanis – a mai textussal ellentétben – kifejezetten utalni fog a magzati életre mint védendő értékre. Ez a védelem alapvetően két módon valósulhat meg. Az egyik, a jelenlegi szabályozástól, illetve az erre épülő alkotmányos joggyakorlattól nem vagy alig eltérő változat csupán az állam kötelezettségét rögzítené a magzati élet védelmére; a másik, az élethez való jogról alkotott alkotmányos felfogásunkat alapjaiban megváltoztató verzió ellenben a magzat kifejezett „élethez való jogát” biztosítaná. Vagyis az első esetben pusztán az a jelenleg is létező gyakorlat öltene írott formát az Alkotmányban, miszerint az alaptörvényben biztosított jogokból az államnak nemcsak negatív, tartózkodási kötelezettsége, valamint az alanyi jog egyes jogosultjai szubjektív jogának érvényesítésének-biztosításának kötelezettsége² keletkezik, hanem az alanyi jog által

¹ Egyetemi docens (KGRE ÁJK); toothzoltaan@gmail.com.

² Ahogyan az Alkotmánybíróság a 64/1991. (XII. 17.) AB határozatban megfogalmazta: „Az állam kötelessége az alapvető jogok <<tiszteletben tartására és védelmére>> a szubjektív alapjogokkal kapcsolatban nem merül ki abban, hogy tartózkodnia kell megsértésüktől, hanem magában foglalja azt is, hogy gondoskodnia kell az érvényesülésükhöz szükséges feltételekről.” (Az Alkotmánybíróság határozatai 1991, 302. o.) Továbbá: „Hasonló a helyzet az élethez való joggal. Az egyes emberek alanyi joga saját életük biztosítására szolgál. Az élethez való jog objektív oldalából ugyanakkor az államnak nem csupán az a kötelessége következik, hogy az egyes emberek élethez való alanyi jogát ne sértse meg, és hogy annak védelméről jogalkotással és szervezési intézkedésekkel gondoskodjék, hanem ennél több. Ez a kötelesség nem merül ki az egyes emberek egyedi életvédelmében, hanem általában az emberi életet és létfeltételeit is védi. Ez utóbbi feladat minőségileg más, mint az élethez való egyéni alanyi jogok védelmének összeadása; <<az emberi élet>> általában – következésképp az emberi élet mint érték – a védelem tárgya. Ezért az állam objektív, intézményes életvédelmi kötelessége kiterjed a keletkezőben lévő emberi életre is, csakúgy, mint a jövő generációk életfeltételeinek biztosítására. Ez a kötelezettség – ellentétben az élethez való alanyi joggal – nem abszolút. Ezért lehetséges, hogy vele szemben más jogokat mérlegeljenek. A magzati élet védelmére irányuló állami kötelezettséget így

védett érdek általános védelmének kötelezettsége is. Ez az élethez való alanyi jog vonatkozásában az állam intézményes életvédelmi kötelezettségét jelenti, vagyis az életnek mint értéknek, az azt biztosító feltételeknek a védelmét. Jelenleg e körbe tartozik, és ezen értelmezés alapján továbbra is e körbe tartozna a magzati élet mint általában vett érték védelme is. Az elaborátum szövegének ezen, pusztán az intézményes állami életvédelem előírását tartalmazó interpretációja mellett szól az, hogy a koncepció azt mondja ki, hogy „minden ember életét, fogantatásától kezdve *védelem* illeti meg”. Ha az alkotmánytervezet szövegének ilyen értelmezése helyes, avagy annak ilyen interpretációja válik bevetté és az Alkotmánybíróság által elfogadottá, akkor az abortusszal kapcsolatban ugyan különösebb probléma – a mai szabályozáshoz képest – nem merülne fel, viszont ebben az esetben (minthogy a koncepció a fogantatástól kezdve *minden* emberi életet azonos módon kezel) nemcsak a magzatoknak, hanem a megszületett embereknek sem lenne alanyi joguk az élethez, ami nyilvánvalóan nonszensz, sőt kifejezetten abszurd lenne, és beláthatatlan alkotmányjogi következményekre vezetne. Emiatt a mostani textus alapján (amely, ismétljük, kétségtelenül azonos módon rendeli kezelni az összes embert a fogantatástól kezdve) tartalmilag csak a második említett értelmezési verzió volna elfogadható, miszerint mind a megszületett, mind a meg nem született, de biológiailag már létező (azaz „megfogant”) embereket megilleti az élethez való szubjektív, alanyi jog. Ez a helyzet azonban ugyancsak számos további problémát vetne fel, amely megkérdőjelezi azt, vajon tényleg ez a szövegváltozat lenne-e a leginkább megfelelő az élethez való jog szabályozására az új Alkotmányban.

Ezt a kérdést már csak azért is érdemes részletesebben is megvizsgálnunk, mivel több, az alkotmányozásban résztvevő politikus nyilatkozatában is felvetődött egy, a tervezethez hasonló olyan egyéb szövegváltozat lehetősége is, amelyek közös eleme az, hogy azok kifejezetten biztosítanák a magzatok „élethez való jogát”. Bár azt a tényt, hogy a kormány, illetve az alkotmány-előkészítő bizottság abortusztilalmat szeretne bevezetni, vagy akár csak szigorítani kívánná az abortuszra vonatkozó szabályozást, több prominens kormánypárti politikus is cáfolta, arról azonban egy kivétellel³ nem beszéltek, hogy magát az élethez való magzati jogot sem teszik bele az Alkotmányba. Márpedig *akármit is szeretne vagy nem szeretne a kormány, ha az élethez való jogot az Alkotmány biztosítaná a magzatnak, az egyet jelentene az abortusztilalommal.* Az Alkotmánybíróság a 64/1991. (XII. 17.) ABH-ban, az ún. első abortuszhatározatában kimondta, hogy az alkotmányozó szabadon eldöntheti, hogy a magzatot jogilag embernek tekinti-e⁴ (a jogi emberfogalmat azonosnak tekinti-e a biológiai emberfogalommal); de amennyiben igen (vagyis azt, az abortusz előkérdésének számító kérdést, hogy jogilag ember-e a magzat, igennel válaszolja meg), akkor a magzat mint ember szubjektív élethez (és a vele összekapcsolt méltósághoz) való jogából az abortusz általános tilalma vezethető le.⁵ Ha tehát 1) a magzat ember és 2) minden embernek joga van az élethez

---

korlátozhatja például az anya egészséghez való joga, vagy önrendelkezési joga.” (Az Alkotmánybíróság határozatai 1991, 303. o.)

³ Gulyás Gergely nyilatkozta azt, hogy személyes véleménye szerint a szöveg *nem* fog tartalmazni utalást a magzat élethez való jogára.

⁴ „Alapvetően más jogi helyzet keletkezik attól függően, hogy a magzat jogalany-e, vagy sem. A két lehetséges értelmezés jogi következményei egymást kizárják, ugyanakkor az Alkotmánnyal mindkettőjük összefér. [...] A magzat jogalanyiságáról való döntés az ember jogi státuszának újbóli meghatározása. Ez az alapjogok értelmezéséhez képest előkérdés, az Alkotmány belső összefüggéseiből le nem vezethető, külső – tartalmilag alkotmányozói – döntés, amelynek legcélszerűbb szabályozási módja az lenne, ha magában az Alkotmányban fektetnék le.” (Az Alkotmánybíróság határozatai 1991, 307. o.)

⁵ „Ha a törvényhozó úgy határoz, hogy a magzat jogilag ember, tehát olyan jogalany, akit megillet az élethez és méltósághoz való alanyi jog, akkor terhességmegszakítás is kizárólag azokban az esetekben végezhető, amelyekre nézve a jog eltűri az emberi életek közötti választást, és ennek megfelelően nem is bünteti az emberi élet kioltását. Ilyen eset például az, ha az anya életének megmentése érdekében válik szükségessé az abortusz.” (Az Alkotmánybíróság határozatai 1991, 315-316. o.)

(és az emberi méltósághoz), akkor 3) a magzatnak is joga van az élethez (és az emberi méltósághoz). Mivel pedig az AB szerint az élethez való jog, összekapcsolva a méltósághoz való joggal, a legfontosabb, az embert ember mivoltánál fogva megillető jog, bármely más jog „forrása és feltétele”, amely nélkül semmilyen más jog sem képzelhető el, így ez esetben – az AB eddigi gyakorlatát figyelembe véve – ezen magzati élethez való (alanyi) jog korlátozására is csak abban az esetben kerülhetne sor (bármit is mondanak egyébként a politikusok), ha azzal szemben hasonlóan fontos más érdek áll, vagyis ha más, jelen esetben a várandós nő élete kerülne veszélybe.

Tehát *ha az Alkotmányba bekerülne az a kitétel, miszerint a magzatot megilleti az élethez való jog, úgy a terhesség egyetlen esetben lenne megszakítható* (a magzat élete egyetlen esetben lenne feláldozható): *akkor, ha a terhesség kihordásával vagy meg nem szakításával az anya élete kerülne veszélybe, azaz ha életek közötti választásról van szó.* Ilyen szövegű Alkotmány alapján *minden más esetben a magzati élethez való (alanyi) jog a megszületéshez való jogot (és az anya számára a terhesség kihordásának kötelezettségét) jelentené.* Ebben az esetben pedig sérülne a nők testük feletti önrendelkezési joga,⁶ mely a méltósághoz való jog része. Mindez több problémát is felvet.

1) Politikai, illetve társadalmi probléma lenne egy, a létező európai trendekkel szöges ellentétben álló szabályozás, mégpedig azért, mert a társadalom felfogásával, nézeteivel ellentétes rendelkezést kényszerítenének a nőkre.⁷ Ez azonban még nem alkotmányossági kérdés, így e szempontnak pusztán jogpolitikai szempontból van jelentősége.⁸

---

⁶ Más véleményen van Kis János, aki szerint a magzat élethez való joga és az anya teste feletti önrendelkezéséhez való joga nem ütközik egymással. Kis szerint még ha a magzatnak alanyi joga is van az élethez, akkor az anya ugyan nem rendelkezhet a magzat élete felett, tehát nem ölheti meg őt, ha az tőle függetlenül is életben tud maradni, arra viszont ebben az esetben is joga van, hogy a saját teste felett rendelkezzen. Ez a jog a terhes nőt még akkor is megilleti, ha ennek elkerülhetetlen hatása vagy eredménye a magzat halála lesz, de ekkor sem mondhatjuk azt, hogy a nő a magzat életéről döntött; valójában egyáltalán nem arról rendelkezett, hanem csak a saját testéről. (Vö.: Kis János: Az Alkotmánybíróság az élethez való jogról, 128-132. o. In: Jogtudományi Közlöny, 1992/3-4. szám, 118-133. o.) Ugyanis „a magzat élethez való joga nem tartalmazza az anya testéhez való jogot [...] A terhesség kihordásának kötelezettsége csak akkor áll fenn, ha az anya önként vett részt a terhességi viszony létrehozásában. [...] Mindazon esetekben, amikor az önkéntességi feltétel nem teljesül, az anyának jogában áll a terhességi viszonyt megszakítani”. (Kis: i. m. 129. o.) Ezért pedig Kis szerint „az önrendelkezési jog [...] elégséges indok lehet az abortusz legitimálására akkor is, ha feltételezzük, hogy a magzat alkotmányos jogalany”. (Uo.) Ezt, a külföldi, elsősorban egyesült államokbeli morálfilozófiai vitákban megjelenő érvet Judith Jarvis Thomson elgondolása alapján Kovács József akként foglalja össze, hogy az anyának „az abortusszal nem a magzat megöléséhez van joga, hanem ahhoz, hogy magzatát eltávolítsák, s így testi integritását helyreállítsák. Ez ma még gyakorlatilag egyet jelent a magzat elpusztulásával, de ha létezne olyan orvosi technológia, mellyel az anyaméhből eltávolított magzatot életben lehetne tartani, akkor az inkubátor kikapcsolásához – tehát eltávolított magzatának megöléséhez – az anyának már nem lenne joga.” (Kovács József: A művi abortusz a bioetika szemszögéből, 69. o. In: Sándor Judit (szerk.): Abortusz és... Literatura Medica, Budapest, 1992, 39-111. o.) Eszerint a felfogás szerint tehát az anya önrendelkezési joga és a magzat esetleges élethez való joga valóban nem komplementer jogosultságok.

⁷ A közvélemény-kutatások azt mutatják, hogy a magyar társadalom nagyobbik része megengedő álláspontot képvisel az abortusz kérdésében. Ezt támasztja alá a legfrissebb olyan reprezentatív közvélemény-kutatás is, melyben a magyarok abortusszal kapcsolatos attitűdjére is rákérdeztek, és amit a HVG megbízásából a Medián folytatott le 2010 decemberében, éppen az embereknek az alkotmányozás egyes aspektusairól alkotott véleményének megismerése érdekében. E felmérés szerint az emberek 63 %-a nem szigorítana a jelenlegi abortuszszabályozáson, és csak ennek fele, 32 % szigorítana (5 % nem tudja). (Lásd: Hann Endre – Lakatos Zsuzsa: Nem kényszer, hanem... Felmérés az alkotmányozásról, 15. o. In: HVG, 2010. december 25., 51-52. szám, 14-16. o.)

⁸ Mindamellert az abortusz *nem jó*. Éppen ezért küzdeni kell ellene, viszont ezen küzdelemhez nem a jogi tilalom a megfelelő eszköz (ezt, aki akarja, úgymint kijátssza, csak éppen önmagára esetleg igen veszélyes módon), hanem a társadalmi (szexuális és egyéb) felvilágosítás (különösen a fiataloké), illetve a gyermek megtartását ösztönző különböző szociál- és családpolitikai intézkedések. Ezek lehetséges és leginkább kívánatos fajtáit jól összefoglalja Czeizel Endre, aki szerint az abortuszok megelőzése, illetve számuk redukálása érdekében „a legfontosabb a gyermekvállalással járó családi költségek csökkentése, illetve társadalmi átvállalása, a fiatalok

Alkotmányossági problémát vetne fel azonban e szabályozás következménye: 2) mivel – ahogy mondani szokták – a nők két dologért lennének hajlandóak megtenni mindent: azért, hogy legyen gyerekük, és azért, hogy ne legyen, ezért aki akarata ellenére esett teherbe, és/vagy nem akarja kihordani magzatát, az igyekezni fog minden olyan lehetőséget megragadni, amellyel azt elvetetheti.

Emiatt vagy 2a) – kisebb valószínűséggel – megnőne az illegális abortuszok gyakorisága,⁹ melyek jellemzője, hogy azok titokban tartásának kényszere miatt ellenőrizetlen és kevésbé szakszerű körülmények között kerülne sor az abortuszokra, vagy 2b) mivel az EU tagjai vagyunk, és a határok nyitottak, külföldi klinikákon végeznék el azokat. Ez történik például az anya életét veszélyeztető terhességek kivételével totális abortusztilalommal rendelkező Írországból, ahol az abortálni kívánó nők az Egyesült Királyságba járnak át a magzatukat elvetetni.¹⁰ Hasonló abortusztilalom esetén Magyarországon is ez történne; minderre (külföldi magánklinikákon történő művi terhességmegszakítás elvégzésére) azonban csak azok a nők lennének képesek, akiknek ehhez elegendő pénzüik van. Vagyis ekkor lennének olyan nők, akik a magyarországi abortusztilalom ellenére (külföldön) el tudnák vetetni magzatukat, míg más, szegényebb sorban élő nőknek erre – pénz hiányában – nem lenne lehetőségük, ami ezen nők között önkényes (ésszerű alap nélküli) megkülönböztetést valósítana meg; *ez a helyzet pedig ellentétes lenne a méltósághoz való jog komparatív követelményeiből származó diszkriminációtilalommal,¹¹ amennyiben olyan helyzetet eredményezne (mint például Írországból), hogy a legszegényebb rétegekhez tartozókat, és csak őket – a külföldre utazáshoz és az ottani abortusz elvégzéséhez szükséges pénz hiányában – megfosztaná az orvosi közreműködéssel megvalósított művi vetelés lehetőségétől.*

---

lakáshelyzetének javítása, a női részmunkavállalás széles körűvé tétele és a családok [...] társadalmi megbecsülése. Mindezek mellett a szociális indokú művi abortusz csökkentése főleg három további tevékenységgel segíthető elő. Az első a tizenévesek felkészítése a családi életre. [...] A második feladat a korszerű fogamzásgátló módszerek elérhetőségének biztosítása.” A harmadik pedig a nyílt örökbefogadás népszerűsítése. (Lásd: Czeizel Endre: A magzat élete és halála, különös tekintettel a teratanáziára, 23-24. o. In: Belügyi Szemle 2001/1. szám, 22-33. o.) Persze ezek jóval több erőfeszítést kívánnak és kevésbé látványosak, mint az abortusz (egyes fajtáinak) szimpla jogi tiltása...

⁹ Jobbágyi Gábor szerint ez történt például Magyarországon is 1992-ben és 2000-ben, az abortusz lehetőségét alig szigorító 1992. évi LXXIX. és 2000. évi LXXXVII. törvények hatályba lépése után, mikor is ezen időpontot követően rögtön (és nem csak pár hónap múlva) 20-20 %-kal csökkent (és azután tartósan ezen az alacsonyabb szinten is maradt) a legális abortuszok száma, miközben a 9 hónappal későbbi (és az azt követő időszakban történő) élveszületések száma gyakorlatilag nem változott. Mindez Jobbágyi szerint „feltételezhetővé teszi, hogy ezekben az esetekben kikerülték a jogszabályban meghatározott eljárást, így valószínűleg az illegális abortuszok nőttek”. (Jobbágyi Gábor: Orvosi jog: Hippokratésztől a klónozásig. Szent István Társulat, Budapest, 2008, 131. o.)

¹⁰ Olyannyira ez történik, hogy emiatt külön módosítani kellett az ír Alkotmányt, melyben az alkotmányozó kifejezetten kinyilvánította, hogy az abortálni kívánó nőknek ehhez joguk van.

¹¹ Az önkényes megkülönböztetés tilalmának érvényesítése, illetve az ésszerű, reális különbségeken alapuló megkülönböztetés (például az ún. pozitív diszkrimináció) lehetővé tétele látszólagos ellentmondásban áll egymással; e látszólagos ellentmondás feloldására vette át az Alkotmánybíróság annak akkori elnöke, Sólyom László szorgalmazására Ronald Dworkin híres formuláját az „egyenlő méltóságú személyként kezeléssel”, melynek első megfogalmazása a 9/1990. (IV. 25.) AB határozatban található. [„A megkülönböztetés tilalma arra vonatkozik, hogy a jognak mindenkit egyenlőként (egyenlő méltóságú személyként) kell kezelnie, azaz az emberi méltóság alapjogán nem eshet csorba, azonos tisztelettel és körültekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell a jogosultságok és a kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni.”] (Az Alkotmánybíróság határozatai 1990, 48. o.) E határozat formailag ugyan még kifejezetten az Alkotmány 70/A. §-ára hivatkozik, de a határozat érvelésében tartalmi döntési szempontként – az előbbi idézetben található megfogalmazáson túl – mint „az azonos személyi méltóság joga”, illetve mint „az egyenlő méltóságra vonatkozó megkülönböztetés tilalma” már a méltósághoz való jog is megjelenik. (Vö.: Az Alkotmánybíróság határozatai 1990, 48-49. o.)

3) Végül van egy további alkotmányossági probléma is a magzat élethez való jogának megadásával. A jelenlegi alkotmánybírói gyakorlat szerint ugyanis az élethez való jog csak az emberi méltósághoz való joggal egységben értelmezhető; e két jog oszthatatlan, vagyis az élethez való jogot az emberi méltósághoz való joggal való szoros, elválaszthatatlan kapcsolata teszi „sajátosan emberi joggá”, és különbözteti meg ezáltal az ember élethez való alanyi jogát minden más entitás korlátozható jogától. Ez utóbbiak – méltóság hiányában – nem is rendelkeznek élethez való joggal; még az élő entitások sem, velük kapcsolatban csak az állam objektív, intézményes életvédelmi kötelezettsége jöhet szóba, mely azonban nem őket mint jogalanyokat, hanem az embereket védi. Eddig ilyen volt a méhmagzat is, mely nem bírt az élethez való alanyi joggal (a magzati élet a jövő generációk létének alapjaként és feltételeként csak az intézményes életvédelem tárgya volt mint védendő érték, nem pedig a magzatot mint önálló jogalanyt megillető alanyi jog).

Ez változna meg most, csak hogy ha jogot adunk egy entitásnak, azt csak akkor tehetjük meg, ha létezik olyan érdek, amelyet az érdek védelmére rendelt alanyi joggal védeni *érdemes*, és amelyet ez az alanyi jog egyáltalán védeni *képes*. Ha pedig élet és méltóság össze van forrva, akkor indokolni kell nemcsak azt, hogy miért adunk a magzatnak élethez való jogot, hanem azt is, miért gondoljuk úgy, hogy ennek a magzatnak joga van egyszersmind a méltósághoz is, pontosabban hogy miért véljük azt, hogy létezik olyan érdek, melyet a magzat esetében a méltósághoz való szubjektív jog biztosításával védeni kell. Ezzel kapcsolatban két, egymástól eltérő következményekre vezető lehetőségünk van: A) vagy azt állítjuk, hogy létezik ilyen érdek (és ekkor természetesen meg is kell, hogy nevezzük ezt az érdeket), vagy B) azt, hogy ilyen érdek a magzathoz nem létezik.

A) *Ha* azt mondjuk, hogy a magzathoz fennáll ilyen érdek, *akkor* a morális konzisztencia követelménye miatt a magzathoz hasonló releváns tulajdonságokkal rendelkező más entitásoknál is el kellene ismerni ugyanezt az érdeket, és ezen hasonló érdek védelmére hasonlóképpen biztosítani kellene számukra is az élethez és a méltósághoz való alanyi jogot, miáltal épp az élethez való jog sajátosan emberi mivolta veszne el.¹² Ez a jelenlegi alkotmányos környezetben a nem a *homo sapiens sapiens* faj tagjai esetében nem megvalósítható, ezért – a morális konzisztencia követelménye miatt – nem megvalósítható a méhmagzathoz sem, így ez az irány – ha következnének akarunk maradni – zsákutca. B) *Ha* azt mondjuk, hogy a magzathoz nem áll fenn ilyen érdek (ami a méltósághoz való jognak a magzatra való kiterjesztését is indokolná, nemcsak az élethez való jog megadását), *akkor* viszont a magzat mint ember élethez való jogának elismerése és ugyanakkor méltósághoz való jogának (ember mivolta ellenére való) el nem ismerése megtöri az élethez és méltósághoz való egységes, oszthatatlan és korlátozhatatlan jog doktrínáját (hiszen ebben az

---

¹² Ennek az érdekek meghatározása mindazonáltal önmagában problematikus, mert a magzatok egy része, a 14 hetesnél fiatalabbak, még érzőképesekkel sem rendelkeznek. (Vö.: Kovács József: A művi abortusz a bioetika szemszögéből, 79. o.) Sőt, vannak olyan embriók, akik bár biológiailag a *homo sapiens sapiens* faj tagjai, *potenciális* érzőképesekkel sem bírnak, azaz soha nem lesz belőlük érzőképes lény. „A mesterséges megtermékenyítés esetében, miután a sejtosztódás elért egy bizonyos fázist, a biológiai organizmus ugyan még él, s tovább fejlődik, de nem lehet már a méhbe ültetni. Az ilyen emberi lények potenciálisan sem rendelkeznek érzőképesekkel. ... Ugyanez igaz az agy nélkül született csecsemőre is (anencephalia).” (Györfi Tamás: A tulajdonságok nélküli ember elmélete: Az Alkotmánybíróság oszthatatlansági doktrínája és ami abból (nem) következik, 39. o., 30. sz. jegyzet. In: Fundamentum, 1998/3. szám, 23-41. o.) Vagyis például az agykéreg nélküli magzatok nem rendelkeznek és soha nem is fognak rendelkezni érzőképesekkel; ennél lényegesebb morálisan releváns tulajdonsággal pedig végképp nem. Ha az ilyen, biológiailag az emberi fajhoz tartozó lényeknek megadjuk az élethez való jogot, akkor a morális konzisztencia értelmében minden olyan lénynek, amely legalább hasonló morálisan releváns tulajdonsággal bír (önmagában egy adott fajhoz, például az emberi fajhoz való tartozás *nem* morálisan releváns kritérium), szintén meg kell adnunk azt – ez viszont gyakorlatilag azt jelenti, hogy (mivel az ilyen embriók, illetve magzatok *semmilyen* morálisan releváns tulajdonsággal nem rendelkeznek) minden biológiai organizmusnak, beleértve a törzsfajlás alsó fokain álló állatfajok és a növényfajok egyedét is, biztosítani kellene az élethez való szubjektív jogot. Ez teljességgel abszurd lenne.

esetben lennének olyan emberi személyek /a magzatok/, akik bár bírnak az élethez való joggal, de nem bírnak a méltósághoz való joggal).

A *magzati élethez való alanyi jog megadása tehát azzal járna, hogy az Alkotmánybíróságnak a jövőben fel kellene hagynia – az új Alkotmány alapján – az oszthatatlansági doktrínával* (kivéve azon elvi lehetőség nem túl valószínű megvalósulása esetén, ha az új Alkotmány elismerné a magzathoz hasonló releváns tulajdonságokkal rendelkező minden nem emberi élő entitás szubjektív élethez és méltósághoz való alanyi jogát is), *különből inkonzisztens gyakorlatot kellene folytatnia*. Ez (mármint az oszthatatlansági doktrínával való felhagyás) egyébként a konzisztencia miatt amúgy is kívánatos lenne, jelenleg ugyanis az élethez és emberi méltósághoz való jog tézise (nevezetesen hogy e két jog *fogalmilag* elválaszthatatlan) nem védhető. Létezik ugyanis legalább egy olyan szituáció, nevezetesen az eutanázia kérdése, ahol az AB oszthatatlansági doktrínája csorbát szenved. Ha ez az állítás igaz (és tanulmányunk soron következő részében azt kívánjuk igazolni, hogy igaz), akkor célszerű lenne az Alkotmány ezzel kapcsolatos jelenlegi szövegezését az új Alkotmányban egy olyan szövegre cserélni, melyből egyértelműen (még egyértelműbben) kitűnik (nyelvtani értelmezéssel ugyanis elvileg a jelenlegiből is kitűnik), hogy itt két külön jogról van szó, melyek nemcsak hogy nem feltétlenül (fogalmilag) elválaszthatatlanok, hanem adott esetben akár szembe is kerülhetnek egymással.

Először azt próbáljuk meg igazolni, hogy az élethez és a méltósághoz való jog *a priori* összeolvasztása a *nyelvtani* értelmezés alapján egyértelműen helytelen, majd utána azt, hogy e két jog fogalmi együvé tartozásának és elválaszthatatlanságának tézise *tartalmilag* is téves. Ami először a tiszta nyelvtani értelmezést illeti, annak alapján egyértelműen állítható, hogy magából az Alkotmányból grammatikailag nem vezethető le, hogy élet és méltóság, illetve élethez és méltósághoz való jog¹³ egységet alkot; ellenkezőleg, az e szempontból releváns 54. § (1) bekezdésének szó szerinti értelmezéséből az következik, hogy az élethez való jogot, illetve a méltósághoz való jogot külön jogokként fogalmazta meg az alkotmányozó. Az 54. § (1) szerint ugyanis „a Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani”;¹⁴ az „amelyek” szóban pedig a „k” betű egyértelműen a többes szám jele, vagyis legalább két dologra kell, hogy utaljon. Mivel a szövegben a legszabadabb értelmezés szerint is maximum két dolog (élet és emberi méltóság) szerepel, ezért nyilvánvaló, hogy itt a méltóság önállóan (mint érték, mint tulajdonság) és külön az élet (mint érték, mint tulajdonság) a védelem tárgya. A szövegből kiolvasható jogalkotói szándék – figyelemmel az 1989-es alkotmányozás elsődlegesen német mintájára is, ahol is e két jog kétségtávol elkülönül egymástól – egyértelmű: a jogalkotó (alkotmányozó) ezeket a jogokat külön jogokként fogalmazta meg.

A szakirodalomban ezzel szemben van olyan érv is, mely ugyancsak tisztán nyelvtani, illetve kontextuális alapon (tehát nem a két érték tartalmi együvé tartozása alapján, mint az Alkotmánybíróság) próbálja igazolni azt, hogy e két jog igenis összetartozik; éspedig nem

¹³ Az élethez való *jog* és a méltósághoz való *jog*, amennyiben azok valóban lehetőséget biztosítanak, és nem – ahogyan például jelenleg az Alkotmánybíróság felfogja az élethez való jogot – kényszerrel jelentenek az egyén számára, valójában nem ütköznek, nem ütközhetnek egymással, legalábbis egyazon személy élethez, illetve méltósághoz való joga vonatkozásában; mivel azonban mi az oszthatatlansági doktrína elemzése és kritikája kapcsán az e doktrínát megfogalmazó Alkotmánybíróságnak a *saját* gyakorlata alapján meghatározható és leírható fogalomrendszerét használjuk, és e fogalomrendszerben az élethez való jog, illetve az abból levezetett állami életvédelmi kötelezettség ténylegesen összeütközhet a méltósághoz való joggal (az alkotmánybírósági ítélezési gyakorlat ezen interpretációja helyességének igazolását lásd később), ezért úgy véljük, nem helytelen azt állítani, hogy nemcsak az élet és a méltóság olthatja ki adott esetben egymást, hanem (legalábbis a jelenlegi alkotmánybírósági felfogásból származó gyakorlati következmények – véleményünk szerint – helyes értelmezése alapján) az ezekhez való jogok is kollízióban állhatnak egymással.

¹⁴ Nyilvánvalóan a szöveg („nem lehet önkényesen megfosztani”) nem azt akarja jelenteni, hogy az ezektől való megfosztás lehetetlen, hanem azt, hogy nem szabad. [Lásd ehhez Zlinszky Jánosnak a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz fűzött párhuzamos véleményét: Az Alkotmánybíróság határozatai 1990, 111. o.]

kiseb forrás hivatkozik erre az évrre, mint maga az Alkotmány Kommentárja. Eszerint „a két jog együttes említéséből pedig az következik, hogy az élethez és emberi méltósághoz való jog **egységet** alkot” (kiemelés az eredetiben – T.J.Z.);¹⁵ ez azonban erőltetett utólagos igazolási kísérlete az oszthatatlansági doktrínának. *Utólagos*, mert az élethez és a méltósághoz való jog összeolvasztásának igazolása során az Alkotmánybíróság érvelésében az alkotmányszöveg grammatikai-kontextuális értelmezése mint hivatkozási alap nem merült fel, még implicite sem; az AB ugyanis az oszthatatlansági tételt *kizárólag* tartalmi alapon, szubsztantív érvek felhasználásával fogalmazta meg. Másrészt *erőltetett*, azaz hibás, mert *ebből* (ti. az együttes említésből) biztosan nem következik a két jog egysége, hiszen például az Alkotmány 59. § (1) bekezdése is több jogot nevez meg egyszerre („A Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a jóhírnévhez, a magánlakás sérthetlenségéhez, valamint a magántitok és a személyes adatok védelméhez való jog.”), mégsem mondhatjuk, hogy pusztán az „együttes említés” miatt ezek oszthatatlan egységet alkotnának.

Azonban nemcsak az alkotmányszöveg tiszta nyelvtani értelmezése szól az élethez és méltósághoz való jog fogalmi elválaszthatatlanságának, illetve az élet és a méltóság oszthatatlanságának a doktrínája ellen, hanem az a tartalmi szempont is, hogy *létezik legalább egy szituáció, nevezetesen az eutanázia, melynél e két érték elválik (elválhat) egymástól, és az egyik képvisellete csak a másik kárára érvényesülhet*, illetve amelynél ezen oszthatatlansági doktrína implikációi inkonzisztensek lesznek az e tétel igazolására korábban (részben a halálbüntetés eltörléséről rendelkező 23/1990. alkotmánybírósági határozatban, részben pedig a 64/1991. ABH-ban, vagyis az ún. első abortuszhatározatban) felhozott érvekkel.

Ennek igazolásához először is definiálni kell, mit értünk mi eutanázia, illetve emberi méltóság alatt. Természetesen a szakirodalomban éles viták dúlnak mindkét fogalom körül, amelyeket mi itt és most nyilvánvalóan nem tudunk eldönteni; ahhoz azonban, hogy e két, egymással összefüggő kérdéstről egyáltalán beszélni tudjunk, legalább egy-egy munkadefiníciót szükséges adnunk. Ennek alapján *passzív eutanáziáról* a következőkben akkor beszélünk, ha az orvos a gyógyíthatatlan betegén saját kérésére nem végzi el vagy beszünteti azokat az életmentő vagy életfenntartó beavatkozásokat, amelyek a beteg gyógyulását nem, pusztán életben tartását eredményezhetik; *aktív eutanáziáról* pedig akkor, ha az orvos a gyógyíthatatlan beteg saját kérésére tevőleges magatartással (például halálos dózisú mérge beadásával) maga idézi elő a halált, még azelőtt, mielőtt a betegség egyébként is végzett volna a beteggel.^{16 17} *Méltóságon* pedig az ember azon személyes tulajdonságát fogjuk

¹⁵ Zakariás Kinga – Szirbik Miklós: Az élethez és az emberi méltósághoz való jog, 1915. o. In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. II. kötet. Századvég Kiadó, Budapest, 2009, 1899-1946. o.

¹⁶ Emellett meg kívánjuk jegyezni, hogy az aktív eutanázia szubsztantív feltételeként már elviekben is csak két esetben tartjuk ennek alkalmazását mérlegelhetőnek: egyrészt akkor, ha a beteg tartósan elviselhetetlen fájdalomtól szenved, másrészt pedig akkor, ha másoknak kiszolgáltatott, és e két állapot valamelyike miatt méltóságérzete oly mértékben csökkent, hogy kívánatosabbnak tartja a halált, mint helyzetének fenntartását, feltéve, hogy ezen állapotának jövőbeli megváltozására nincs reális esély.

¹⁷ Ez utóbbi definícióból hiányzik a „végstádiumban levő” kitétel, mivel véleményünk szerint az aktív eutanázia alkalmazásának nem feltétele (nem szabadna, hogy a feltétele legyen), hogy a halál önmagától is hamar bekövetkezzen. Ez esetben ugyanis nem nyújtanánk lehetőséget azoknak a betegeknek az eutanáziára, akiknek a betegsége ugyan gyógyíthatatlan és fájdalmaik, szenvedéseik elviselhetetlenek, illetve kiszolgáltatottságuk számukra megalázó, de haláluk lehetősége távoli, vagy esetleg nem is halálos betegségben szenvednek, ám kínjaik és/vagy kiszolgáltatottságuk állandó jellegű(ek) és egész életükön át elkíséri(k) őket. Az általunk használt definíció továbbá – más, kisebb rész kérdések mellett – még egy lényeges ponton eltér az eutanáziával foglalkozó irodalomban leggyakrabban használt meghatározásoktól: mégpedig abban, hogy a mi fogalmunk nem különbözteti meg az eutanázia önrendelkezéssel és nem önrendelkezéssel formáját. Ez azért van így, mert véleményünk szerint már a „vélelmezett” vagy „hipotetikus” beleegyezés sem tekinthető a beteg valódi akaratának, eutanáziára pedig csak abban az esetben szabad, hogy sor kerüljön, ha az abba való beleegyezés ténylegesen magától az érintettől származik; a beteg „legjobb érdekei” szerinti döntés pedig elvi szinten is eltekint a beteg (valós vagy vélt) szándékától, és annak helyébe fogalmilag is mások akaratát állítja. Mivel a magyar alkotmányos hagyományokba, az Alkotmánybíróság alapjogi ítélezési gyakorlatába elvileg is csak az

érteni, mely hozzá mint autonóm erkölcsi személyhez, azaz mint egyedi személyiséghez tapad, és melynek alapján mind mások, mind az állam köteles az embert önértéknek tekinteni, és tartózkodni attól, hogy másokat bármilyen módon és mértékben saját céljai eszközeként tekintsen és akként használjon fel.¹⁸

A magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában a *méltósághoz való jog* két különböző funkcióját lehet elkülöníteni. Beszélhetünk egyrészt **1)** a méltósághoz való *önálló*, az élettől függetlenül felfogott, önmagában álló (alanyi, szubjektív) jogról, másrészt **2)** mint az élethez való joggal *egységben* felfogott, abszolút (oszthatatlan) és (fogalmilag) korlátozhatatlan alapjogról.¹⁹ **1)** Az előbbi eseten belül további különbséget tehetünk aszerint, hogy az önálló méltósághoz való jogot milyen célra használjuk fel; e céltól függően pedig a méltósághoz való jogból két eltérő típusú követelmény származhat. Ha **I/A)** a cél a személyiség, avagy annak egyes konkrét aspektusai védelme, akkor a méltósághoz való jogból származó ún. *nem komparatív követelményeket*²⁰ kell e jog tényleges érvényesítése érdekében érvényre juttatni. E tekintetben a méltósághoz való jog nem más, mint egy szubszidiárius, egyéb alapjogok „anyajogaként” viselkedő, azaz olyan alapjog, amelyből olyan további alapjogok is levezethetők, melyek akár nevesítve vannak, akár egyáltalán nincsenek nevesítve az Alkotmányban, de amelyek – mindkét esetben – a személyiség egyes lényeges aspektusainak védelméhez (az eszközzé válás elkerüléséhez) nélkülözhetetlenek.²¹ Ha viszont a cél **I/B)** az emberek egyenlő méltóságának biztosítása, akkor a méltósághoz való önálló alapjog ún. *komparatív követelményei*²² kerülnek előtérbe. E követelmények a diszkriminációtilalom érvényesítéséhez szükségesek: az AB szerint minden ember méltósághoz való joga a méltóság minden vonatkozására egyformán kiterjedő és teljes, valamint teljességében egyenlő, ezért tilos az emberek indokolatlan és önkényes (ésszerű alap nélküli) megkülönböztetése. **2)** Az utóbbi funkciójában a méltósághoz való jog nem önálló, hanem az élethez való joggal együtt érvényesül, attól elválaszthatatlan; e funkcióját az emberi élethez és méltósághoz való oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjog akként tölti be, hogy az, mint az alkotmányos jogok

---

olyan, halálról való döntés férhet bele, amely az adott személy saját akaratnyilvánításán alapul, vagyis amellyel az illető az *önrendelkezési jogát* gyakorolja, ezért a nem önkéntes eutanázia mint a magyar alkotmányos rendszerrel nyilvánvalóan összhangban nem álló „jó halál” vizsgálatára a következőkben nem térünk ki. Természetesen arra az esetre is van (a szakirodalom és a nemzetközi jogalkalmazói gyakorlat által jól ismert) megoldás, ha a beteg olyan állapotban van, hogy már nem képes akaratáról nyilatkozni, vagy képes ugyan, de beszámíthatósága kérdéses; ilyenkor még beszámítható („kompetens”/vö.: Kovács József: Az eutanázia etikai dilemmái, 798-799. o. In: Magyar Tudomány, 1996/7. szám, 791-809. o./) állapotában kell olyan nyilatkozatot tennie, amelyben kifejezi arra irányuló akaratát, hogy ilyen esetben mi történjen vele (ún. „eutanázia-végrendelet” /„living will”), illetve hogy ki legyen az a személy, aki ebben az esetben hasonló tartalmú nyilatkozatot tehet („helyettes döntéshozó” /„health care proxy”). Az eutanázia-végrendeletet és a helyettes döntéshozó megnevezését mint a beteg (korábban kifejezésre juttatott) saját döntését a következőkben önrendelkezési eutanáziának fogjuk tekinteni.

¹⁸ Mivel a méltóság fogalmába rendkívül diffúz dolgok is beletartoz(hat)nak, ezért a méltóság definíciójaként csak egy merőben formális meghatározást adhatunk, mely nem foglal magába szubsztantív szempontokat (például hogy mitől lesz egy entitás „személyiség”); a későbbiekben mindazonáltal érvelni fogunk amellett, hogy egyes tartalmi szempontok immanens módon hozzátartoznak e fogalomhoz.

¹⁹ Vö. például: Tóth Gábor Attila: Egy nehéz eset: a könnyű halál, 79. o. In: Beszélő, 1996/6-7. szám, 77-87. o.

²⁰ Vö. például: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 263-264. o.

²¹ Az emberi méltósághoz való jogból származó nem komparatív követelményeket, illetve a méltósághoz való jog személyiségvédelmi célját és ebből fakadó „anyajog” jellegét a 8/1990. (IV. 23.) AB határozat fogalmazta meg: „Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jogot az ún. <<általános személyiségi jog>> egyik megfogalmazásának tekinti. [...] Az általános személyiségi jog <<anyajog>>, azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható.” (Az Alkotmánybíróság határozatai 1990, 44-45. o.)

²² Vö. például: Halmai – Tóth G. A.: i. m. 263-264. o.

hierarchiájának élén álló alapjog,²³ az embert nem egyes aspektusaiban védelmezi, hanem az ember emberi mivoltát, az emberi személyiség egészét részesíti védelemben.²⁴

Mindezek fényében az eutanázia és az emberi méltósághoz való jog viszonyában (legalábbis az alkotmánybírósi dogmatika fogalomkészlete alapján) két eset lehetséges:

A) Az eutanázia az emberi státuszt, az ember személyiségének egészét, és nem csak egyes aspektusait érinti [2]) – mint ahogy például Sólyom László²⁵ mondja: ekkor a magyar AB által kialakított alapjogi dogmatika szerint a méltósághoz való jog – az élethez való joggal együtt – abszolút, tehát oszthatatlan és korlátozhatatlan; illetve az (mármint a méltósághoz való jog) *mint olyan* (és nem pusztán a belőle levezetett egyes részjogosítványok) védelmezik az embert.²⁶ B) Az eutanázia nem az emberi státuszt, nem az ember személyiségének egészét érinti: ekkor a méltósághoz való jog (illetve az abból levezetett egyes jogok) elválik/elválnak az élethez való jogtól, és önálló vizsgálat tárgya(i) lehet(nek); illetve a méltósághoz való jog nem a maga egészében, hanem csak bizonyos (rész)aspektusaiban védelmezi az embert, például csak az ő önrendelkezését stb. védi [1]). Az eutanáziahatározat szerint az eutanázia esetében nem maga az emberi méltósághoz való jog a kérdés tárgya (nem ezt korlátozza vagy nem korlátozza az eutanázia), hanem a méltósághoz való jog részjogosítványát jelentő önrendelkezéshez való jog.²⁷ Ezen önrendelkezéshez való jog korlátozása alkotmányosságának megítélésére pedig már alkalmazható a szükségességi-arányossági teszt; ezt tette az AB, amikor kimondta, hogy az önrendelkezési jog olyan mértékű korlátozása, amely már elvonja, kiüresíti az önrendelkezést, egybevetve az állam objektív, intézményes életvédelmi kötelezettségével, a passzív eutanázia esetén alkotmányellenes (az állam – bizonyos, az Eütv.-ben előírt feltételek fennállta esetén – nem avatkozhat be /illetve nem kötelezheti az orvost arra, hogy avatkozzon be/ a beteg akarata ellenére a halálhoz vezető folyamatba),²⁸ az aktív eutanázia esetén viszont az önrendelkezési jogot az életvédelmi kötelezettség érdekében teljes egészében kiüresítő korlátozás sem tekinthető annak.

Először amellet érvelek, hogy a B) állítás nem helyes:²⁹ ahogy Sólyom mondta, az eutanázia esetében nem egyszerűen a méltóság egy, a szükségességi-arányossági teszt alapján korlátozható részjogosítványáról van szó, hanem az ember létezésének meghatározásáról,

²³ Ez az Alkotmánybíróság és különösen Sólyom László felfogásában valójában nem is egyszerű „jog”, hanem a jog felett álló érték, a jogok forrása, melyet a jog(rendszer) legfeljebb csak elismer és védelemben részesít.

²⁴ Az élethez és a méltósághoz való jog összeolvasztását és minden alkotmányos jognak végső soron a magyar alapjogi értékrend (vagy ha úgy tetszik: a „láthatatlan alkotmány”) ezen legfelső alapértékéből való tételezését, onnan való levezetését és ahhoz való mérését a halálbüntetés eltörléséről rendelkező 23/1990. (X. 31.) ABH fogalmazta meg: „Az emberi élet és az emberi méltóság elválaszthatatlan egységet alkot és minden más megelőző legnagyobb érték. Az emberi élethez és méltósághoz való jog ugyancsak egységet alkotó olyan oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjog, amely számos egyéb alapjognak forrása és feltétele.” (Az Alkotmánybíróság határozatai 1990, 93. o.) Ugyanez Sólyom László kiegészítésében: „Az emberi méltóság az emberi élettel eleve együttjáró minőség. Az emberi méltósághoz való alanyi jog megtiltja, hogy a méltóságtól megfosszák az egyént. De az emberi méltóságtól az embert csakis életének elvételével lehet megfosztani, s ezzel mindkettő végérvényesen megszűnik.” Továbbá: „Az élethez és méltósághoz való jog oszthatatlansága folytán elvileg korlátozhatatlan, s egyben minden más jog korlátozásának elvi határa.” (Az Alkotmánybíróság határozatai 1990, 105. és 106. o.)

²⁵ „Az emberi státuszt érintő problémákon kívül – mint a halálbüntetés, abortusz, eutanázia – csak kivételesen van alkalom az egész személyiség értékelésére.” (Sólyom László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 459. o.)

²⁶ „...az emberi méltósághoz való jog csak az élethez való joggal egységében mint az emberi státus jogi meghatározója abszolút, egyébként a belőle levezetett, nevesített részjogosítványok bármely más alapjoghoz hasonlóan korlátozhatók.” (Sólyom: i. m. 452-453. o.)

²⁷ Mint láttuk, korábban még nem így tekintettek az eutanáziára; sem Sólyom, sem maga az Alkotmánybíróság.

²⁸ Illetve az AB ennek reciprokaként elsődlegesen azt mondta ki, hogy az ilyen szabályozás lehetővé tétele nem alkotmányellenes.

²⁹ Tehát nem igaz az, hogy az eutanázia nem az emberi státuszt, nem az ember személyiségének egészét érinti; valójában igenis azt érinti, éppúgy, mint például a halálbüntetés.

személyiségének egészéről. A személyiség egészét érintő probléma, hogy valaki meghatározhatja-e azt, illetve maga határozhatja-e meg azt, hogy élni akar-e vagy sem; mint ahogy a halálbüntetés esetén is ez a kérdés magva. Maga az étellel való önrendelkezés, az életről való *saját* döntés tehát a releváns kritériuma annak, hogy a személyiség egészét érinti-e egy probléma, nem pedig pusztán az (étellel való) önrendelkezés *végeredménye* – nevezetesen hogy a halálbüntetés esetén az az élet megtartását (pusztán mások akaratából történő elvételének tilalmát, alkotmányos meg nem engedettségét), az eutanázia esetén pedig az élet elvesztését, feladását, az életről történő lemondást (a pusztán mások akaratából történő életre kényszerítés tilalmát) eredményezi. Vagyis a halálbüntetés sem azért érinti a személyiség egészét, mert az az élet megszűnését eredményezi, hanem azért, mert annak ellenére eredményezi az élet megszűnését, hogy azt az étellel rendelkezni jogosult (az élethez való alanyi jog alanya) maga akarná; azaz mert sérti az élet feletti *szuverén* döntés jogát. (És ezért tilos, pontosabban alkotmányosan meg nem engedhető a halálbüntetés.) Ugyanígy, az eutanázia azért érinti az emberi személyiség egészét, mert annak ellenére eredményezi az élet megmaradását, hogy azt az étellel rendelkezni jogosult (az élethez való alanyi jog alanya) maga akarná; vagyis mert – a halálbüntetéshez hasonlóan – sérti az élet feletti *szuverén* döntés jogát. A két jog (élethez és emberi méltósághoz való jog) összekapcsolásának tehát az lehet az egyetlen értelme, hogy ezáltal alkotmányosan kizárjuk az emberi élet feletti *idegen* rendelkezést (ami egyet jelent azzal, hogy biztosítsuk az élet feletti saját /*ön*-/ rendelkezést). Bármi is legyen ezért az élet feletti idegen rendelkezés tartalma, az tilos, és ezen idegen rendelkezéssel szemben – a jogalany arra való képessége esetén – alkotmányosan az élet feletti önrendelkezést kell biztosítani (szintén tartalmától függetlenül).

Az AB tehát – helytelenül – úgy érvelt, hogy az eutanázia nem a személyiség egészét érinti, s ilyenképpen erre a helyzetre nem maga a (korlátozhatatlan) méltóság, hanem csak annak (korlátozható) részjogosítványa, az önrendelkezéshez való jog vonatkozik (amellyel szemben már mind az aktív, mind a passzív eutanázia esetében mérlegre tehetőek más jogok,³⁰ így az állam intézményes életvédelmi kötelezettsége); és hogy emellett továbbra is fenntartja azt, hogy a méltóság és az élet, illetve az ezekhez való jog (az emberi személyiség egészét érintő kérdésekben, például a halálbüntetés esetében) oszthatatlan és korlátozhatatlan (vele szemben más jogok nem mérlegelhetők.) Valójában azonban, mint láttuk, az eutanázia is olyan kérdés, amely a személyiség egészét érinti, ahol tehát maga a méltóság (és nemcsak valamely részjogosítványa) az alkotmányos védelem tárgya.

Ez azért lehet így, mert az önrendelkezés – néhány más konkrét joggal ellentétben – nemcsak *származik* a méltóságból, hanem annak a *része* (az önrendelkezés joga – annak képessége esetén – szükséges /bár korántsem elégséges/ tartalmi eleme a méltóságnak), vagyis az önrendelkezési jog, legalább az élethez való joggal összefüggésben, a méltósághoz való jog *tartalma* (más tartalmak mellett).³¹ Ez a különbség például a vérségi származás kiderítéséhez való jogtól: ha nincs vérségi származás kiderítéséhez való jog, akkor ettől még fennállhat (nem sérül) maga a méltóság (nem maga a méltóság sérül), ha viszont nincs (az étellel történő) önrendelkezéshez való jog, akkor a méltóság maga sérül (bár, mivel a

---

³⁰ És az AB mindkét esetben mérlegre is tette ezen más jogot, az élethez való jog objektív, intézményvédelmi oldalát jelentő állami életvédelmi kötelezettséget: a passzív eutanázia esetében arra jutott, hogy ott az önrendelkezés érdekében utóbbi alkotmányosan korlátozandó (vagyis a passzív eutanázia nem alkotmányellenes), míg az aktív eutanázia esetében arra, hogy ott az önrendelkezés meg kell, hogy hátráljon az állami életvédelmi kötelezettség előtt.

³¹ „... az emberi méltóságot az annak lényegi tartalmát képező önrendelkezési jog ellenében védeni nem lehet.” (Kmetty Ildikó – Takács Albert: Az eutanáziához való jog, 129. o. In: Fundamentum, 2003/1. szám, 125-133. o.) Továbbá: „Az önértékeléssel és az életfelfogással kapcsolatos önrendelkezés korlátozása vagy megvonása az ember eszköznek való felfogása irányába tett lépés.” (Kmetty–Takács: i. m. 131. o.)

méltóság nemcsak elvehető, hanem részlegesen korlátozható is,³² nem semmisül meg).³³ Valójában tehát, mivel önrendelkezés nélkül nem létezik méltóság (így önrendelkezéshez való jog nélkül nem létezik méltósághoz való jog), ezért az eutanázia lehetőségét felvető szituációk esetében a méltósághoz való jog egésze (kell/ene/ hogy legyen) a védelem tárgya, amellyel szemben nem mérlegelhetőek más jogok. Ha ez igaz (és fentebb amellet érveltem, hogy igaz), akkor sérül az oszthatatlansági doktrína.³⁴

Tartalmitlag ugyanis az eutanázia olyan szituációban merül fel, amikor az egyén a betegséggel járó kiszolgáltatottság, szenvedés, kínok, magatehetetlenség vagy egyéb körülmények miatt szubjektíve méltóságán alulinak értékeli helyzetét, életét. A méltóság mindig az egyénhez kötött, és egyéni értékelés függvénye, hogy ki mit tart a méltóság sérelmének, és mit nem. Ha az egyén úgy érzi, hogy méltóságán csorba esett, akkor ez olyan tény, amit helyette nem ítélt meg senki, még az állam sem. Ha a méltóság sérelmének bekövetkeztét az állam értékelhetné, azzal az egyénnel a külvilághoz való szuverén viszonyulását sértené, mert egy saját hivatalos értékrendet tenne kötelezővé az egyének számára, és az individuumokat uniformizálná; ezzel pedig megsértené a világnézeti

---

³² Ezenkívül az Alkotmánybíróság azon megállapítása sem igaz, hogy a méltóság csak (teljes egészében) elvehető (és csak akkor, ha az életet is elveszjük); azt ugyanis korlátozni is lehet. A méltóság nem mindent vagy semmit alapon működik, attól nemcsak megfosztani lehet az embert – az élet elvételével (és amíg él, a méltósága teljes marad/na/), hanem a méltóság sérelmének fokozatai lehetnek. Kis János híres példája szerint „sérti az ember méltóságát, ha mint alacsonyabbrendű fajhoz tartozót, kiltitják a magasabbrendűnek deklarált rassz tagjai számára fenntartott helyekről; még jobban sérti a méltóságát, ha az utóbbiak büntetlenül megverhetik, kifoszthatják; ennél is súlyosabb a sérelem, ha az utóbbiak tetszőleges parancsának köteles engedelmeskedni”. (Kis: Az Alkotmánybíróság az élethez való jogról, 121. o.) „Sőt, nemcsak a méltóságra sérelmes bánásmódok lehetségesek: ezek következtében maga a sértett személy méltóságában degradálódhat (az ember beletörődhet a faji elkülönítésbe, elfogadhatja, hogy a kiváltságos rassz tagjai azt tesznek vele, amit akarnak, magáévá teheti az engedelmeskedési kötelezettséget). S a méltóság degradálásának is fokozatai vannak: kevésbé alázták le azt a személyt, aki csak a faji elkülönülést fogadja el, mint azt, aki az önkényes bántalmazásokba is belenyugszik, vagy még inkább azt, aki minden parancsra engedelmeskedik. Mindhárom fokozaton belül degradáltabb a méltóságában az a személy, aki nemcsak hogy nem lázad a lealázás ellen, de azonosul a degradált állapottal, amire bőségesen van példa.” (Uo.) A méltóság sérelmének Györfi Tamás szerint is lehetnek fokozatai, hiszen ha azt csak elvenni lehet (az élet elvételével együtt), de részlegesen sérteni nem, akkor a méltósághoz való jog „nem véd semmilyen durva bánásmóddal szemben” (Györfi: A tulajdonságok nélküli ember elmélete, 24. o.) – természetesen az élettől való megfosztást kivéve. Ha pedig – mint Györfi állítja – „a méltóság megsértésének lehetnek fokozatai, és a méltósághoz való jog korlátozható (lehet korlátozni)” (Györfi: i. m. 25. o.), akkor „az oszthatatlansági doktrína első tézise [nevezetesen hogy a méltósághoz való jog megsértése mindig együtt jár az élethez való jog megsértésével (T.J.Z.)] nem helytálló” (uo.). Györfi szerint ugyancsak nem helytálló a második tézis sem [azaz hogy az élethez való jog megsértése mindig együtt jár a méltósághoz való jog megsértésével (T.J.Z.)], mivel szerinte (Sólyom véleményével ellentétben) nem a halál ténye, hanem csak annak valamely módja fosztja meg az embert a méltóságától; azaz vannak a méltóság szempontjából közömbös halálnemek is, például nem érinti azt egy közlekedési baleset – ellentétben pl. egy kivégzéssel. („Maga a halál azonban nem a méltóságtól, hanem csak a méltóság alapjául szolgáló tulajdonságtól, a méltóság feltételétől fosztja meg az embert.” /Uo./) Sándor Judit is emellett érvel: „Az élethez és az emberi méltósághoz való jog sok esetben <<versengő>> jogosultságként is felfogható. Mi sem bizonyítja jobban ezt, mint hogy a jogi szakirodalom szerint nem jelenti a jogos védelem határának aránytalan túllépését, ha a nemi erőszakkal fenyegetett nő támadója életének kioltásával menekül e veszélyhelyzetből.” (Sándor Judit: Újabb érvek a terhességmegszakítás alkotmányosságáról, 128. o. In: *Fundamentum*, 1998/3. szám, 121-134. o.) De az élet és a méltóság különválasztása, illetve a méltóság korlátozhatósága mellett érvel Kmetty Ildikó és Takács Albert is (vö.: Kmetty–Takács: i. m. 128. és 131. o.), sőt Kis János egyenesen azt mondja, hogy nemcsak a méltóság, hanem maga az élet is korlátozható, illetve hogy az élet sérelmének is lehetnek fokozatai (vö.: Kis: Az Alkotmánybíróság az élethez való jogról, 121. o.).

³³ Ellenkező esetben az állam, ha ő, nem pedig maga az érintett személy dönti el, hogy a saját élettel való milyen tartalmi rendelkezés alkotmányosan megengedett, megsérti a világnézeti semlegesség követelményét is. (Ez utóbbi érv kifejtését lásd lentebb!)

³⁴ Egy további előfeltétel alapján nem sérülne; akkor, ha elfogadnánk, hogy az eutanázia az élethez való jog gyakorlása, nem pedig korlátozása – ennek elemzésére a későbbiekben visszatérünk.

semlegesség követelményét is.³⁵ Az eutanáziáról való döntési helyzetben pedig, ha az egyén méltóságán alulinak tartja az életet, akkor választásra kényszerül a méltóság megőrzése és az élet megőrzése között. Vagy méltóságát veszíti el, vagy életéről mond le. Vagyis az oszthatatlansági doktrína azért tarthatatlan az eutanázia esetében (és így általában véve, azt minden körülmények között elismerve is), mert noha – mint fentebb láttuk – e szituációban a döntés (bármely irányba is mutasson, élet vagy halál irányába akár) mindig a személyiség egészét érinti, mégsem érvényesülhet a méltóság és az élet is *egyszerre* – pedig az AB szerint azok a személyiség egészét érintő szituációkban szükségképpen egyszerre, elválaszthatatlanul kellene, hogy érvényesüljenek.

Mindazonáltal létezik olyan érv, amellyel mindezek ellenére meg lehetne indokolni, hogy az eutanáziahatározatban az Alkotmánybíróság mégsem tért el az oszthatatlansági doktrínától: az, hogy az eutanázia nem az élethez való jog *korlátozása* (amely /mármint az élethez való jog/ szemben állna a méltósághoz való joggal), hanem annak *gyakorlása*; vagyis hogy az eutanázia nem az élettől való megfosztás, hanem az étellel való (ön)rendelkezés.³⁶ Ez az érvelés a következőképpen nézne ki: 1) az önrendelkezési jog része a méltósághoz való jognak (a méltósághoz való jog tartalmi eleme az önrendelkezéshez való jog); 2) méltóság és élet, illetve méltósághoz való jog és élethez való jog elválaszthatatlan; következésképpen 3) az élethez való jog magában foglalja az élet befejezéséhez, az életről történő lemondáshoz való jogot (mint ahogy – Györfi Tamás szemléletes példájával élve³⁷ – a tulajdonhoz való jog magában foglalja a tulajdonnal való felhagyáshoz való jogot),³⁸ vagyis az étellel az egyén szabadon rendelkezhet. Az egyetlen gyakorlati probléma ezzel az argumentációval az, hogy az Alkotmánybíróság sem az eutanáziahatározatban, sem sehol máshol nem mondja ki, hogy az eutanázia az élethez való jog gyakorlása lenne, ellenkezőleg, az AB szerint az szembenáll az élethez való jog objektív oldalát jelentő intézményes állami életvédelmi kötelezettséggel (ami – mármint ezen életvédelmi kötelezettség – bizonyos esetekben, így például az aktív eutanázia esetében még az egyén halálválasztásával szemben is „védelmezi” az életet,³⁹

³⁵ Vö. például: Tóth G. A.: Egy nehéz eset, 83. o.

³⁶ Györfi Tamás ezzel kapcsolatban a következőképpen érvel: „... amennyiben megengedett az eutanázia, akkor azt az egyén nem az élethez való joga *ellenére*, hanem *abból (is) következően* gyakorolja.” (Györfi Tamás: A tulajdonságok nélküli ember elmélete, 34. o.) Továbbá: „... az önkéntes eutanázia engedélyezését semmiképpen nem lehet az élethez való jog korlátozásaként értelmezni: az állam ilyenkor *megengedi* a jog egy bizonyos módon történő gyakorlását, az egyén pedig *gyakorolja* ezt a jogát.”; „... hiába oszthatatlan és korlátozhatatlan a két jog, az ilyen [mármint önkéntes – T.J.Z.] eutanázia – lévén, hogy nem korlátoz jogot – nem sérti meg a doktrínát.” (Uo.) [Kiemelések az eredetiben. (T.J.Z.)] (Ugyanezeket az idézeteket majdnem szó szerint ugyanebben a formában lásd még: Györfi Tamás: Az emberi méltósághoz való jog dogmatikai problémái, 147. o. In: Fundamentum, 2003/1. szám, 142-150. o.) Továbbá, ugyancsak Györfitől: „... az önkéntes eutanázia nem korlátozza a beteg élethez való jogát, mert az ... diszkrecionális jellegű, s ezért a jog tárgyáról vagy magáról a jogról való lemondás a jog gyakorlásának egy speciális esete. Éppen ezért az élethez és a méltósághoz való jog között ... nem áll fenn kollízió.” (Györfi: Az emberi méltósághoz való jog dogmatikai problémái, 149. o.) Hasonlóképpen érvel Halmai Gábor is, az Alkotmánybíróság eutanáziahatározatát kritizálva: „Ha az eutanáziát nem az élethez való jog korlátozásaként, hanem éppenséggel úgy fogták volna fel, mint ami maga is az élethez való jog – egyfajta negatív – érvényesítése, más eredményre juthattak volna az alkotmánybírák. Ehhez persze arra lett volna szükség, hogy átértelmezzék az élethez való joggal kapcsolatos eddigi álláspontjukat, és az élet befejezése feletti autonóm rendelkezés jogát e legbecsesebb jogunk részeként kezeljék. Ilyen felfogás esetén az eutanázia maga is az állam életvédelmi kötelezettségének megnyilvánulása, amellyel az állam egyszersmind az emberi méltóságot és önrendelkezési jogot védő kötelezettségét is megvalósítja.” (Halmai Gábor: Az élethez való jog az alkotmányjogász szemével, 279. o. In: Jakab András – Takács Péter /szerk./: A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990–2005: Jog, rendszerváltozás, EU-csatlakozás. I. kötet. Gondolat Kiadó – ELTE ÁJK, Budapest, 2007, 272-280. o.)

³⁷ Vö.: Györfi: A tulajdonságok nélküli ember elmélete, 34. o.

³⁸ Meg kell említeni, hogy mindazonáltal ez alól a magyar polgári jogban létezik egy kivétel: ingatlan tulajdonával felhagyni ugyanis nem lehet.

³⁹ Kis János és Sajó András e felfogással szemben amelletttör lándzsát, hogy mivel az intézményes életvédelmi kötelezettség az alanyi jogon alapul, ezért az alanyi jog jogosultjával szemben nem lehet az alanyi jogból

vagyis az egyén az élethez való jogával nem élhet, mert az állam – a méltóságának megsértésével is – az élet végigélésére kényszeríti a magatehetetlen, de önrendelkezésre képes beteget). Ha ezt⁴⁰ kifejezetten elismerné, vagy elismerte volna az Alkotmánybíróság, az élethez és méltósághoz való jog oszthatatlanságának problémája megoldódhatna. Mindaddig azonban, amíg az AB az élethez való jogot az élet sérthetetlenségeként (azaz kötelezettségként)⁴¹ fogja fel, addig az eutanázia esetében az élethez való jog (ami így inkább kötelezettség) és a méltósághoz való jog (illetve az utóbbinak az önrendelkezési jogon alapuló gyakorlása) ütközni fog.

Mindezek miatt (ti. a méltóság tartalma az eutanázia esetében egyéni felfogás alapján ütközhet az élethez való joggal, illetve az abból levezetett állami életvédelmi kötelezettséggel) élet és méltóság nem oszthatatlan. Ha azt állítjuk, hogy mégis az, azzal megsértjük az állam világnézeti semlegességének elvét,⁴² mely azt mondja ki, hogy az egyéni életfelfogások közt nem tehető világnézeti alapon különbség, márpedig az élet és a méltóság oszthatatlansága azon a világnézeti előfeltevésen alapul, hogy a méltóság fennállta csak az élet minden körülmények közötti megőrzésével lehetséges, mert az élet szent.⁴³ *De ha komolyan vesszük a*

---

származtatott objektív életvédelmi kötelezettséggel érvelni, vagyis ezen állami kötelezettséget nem lehet az élethez való jog alanyának alanyi jogával *szemben* érvényesíteni: „...az állam intézményes életvédelmi kötelezettsége nem szolgálhat alapul az aktív eutanázia és az élet befejezéséhez való segítségnyújtás teljes körű, kategorikus tiltásához. Az intézményes életvédelmi kötelezettség az Alkotmánybíróság felfogásában az élethez való jogon alapszik, így a jog alanyát nem védheti saját jogának rovására.” (Kis János – Sajó András: *Amicus curiae* az Alkotmánybírósághoz, 138. o. In: *Fundamentum*, 2003/1. szám, 134-141. o.)

⁴⁰ Mármost hogy az eutanázia az élethez való jog gyakorlása.

⁴¹ A jog (osultság), vagyis az alanyi jog ugyanis fogalmilag azt jelenti, hogy valaki a tárgyi jog által biztosítottan megtehet valamit, de az számára nem kötelező; ha ugyanis az kötelező, akkor már nem *jogról*, hanem *kötelezettségről* kell, hogy beszéljünk. (A jog és a kötelezettség viszonyához bővebben lásd: Tóth J. Zoltán: *Jogosultság-viszony és jogosultság-alanyok*. In: Ficsor Krisztina – Györfi Tamás – Szabó Miklós /szerk./: *Jogosultságok – Elmélet és gyakorlat*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009, 75-92. o.!)

⁴² Sajó András és Sándor Judit e probléma elkerülésének egyik lehetséges eszközét abban látja, hogy az élet és a méltóság dilemmájában ne az Alkotmánybíróság, hanem a törvényhozó (helyesebben az alkotmányozó) döntsön. (Vö.: Sajó András – Sándor Judit: *A gyógyíthatatlannak vélt „halálos” beteg jogi helyzete a tételes jog tükrében*, 781. o. In: *Magyar Tudomány*, 1996/7. szám, 771-786. o.) Látni kell azonban, hogy ebben az esetben az élethez való jognak a méltósághoz való jog kárára történő abszolutizálása, vagyis az élethez való jog életre történő kötelezéssé átminősítése során (amennyiben a törvényhozó végül ezen alternatíva mellett döntene) valójában éppúgy sérülne az állam világnézeti semlegességének követelménye, ha ezt az Országgyűlés hajtja végre, mint akkor, ha az AB teszi ezt meg.

⁴³ Kmetty Ildikó és Takács Albert mint a 22/2003. (IV. 28.) AB határozat meghozatalának alapjául szolgáló indítvány megfogalmazói többek között szintén ezzel érveltek: „Nem megengedhető [...] az az állami eljárás – jogalkotás –, amely az élet lényegéről való személyes döntést korlátozza azon az alapon, hogy e döntés csak meghatározott értékek (pl. az élet szentsége) megtartásával történhet.” (Kmetty–Takács: i. m. 130. o.) Továbbá: „Álláspontunk szerint az Alkotmánybíróság lehetőségei a jogértelmezésben szerepet játszó emberkép tisztázásában nem korlátlanok. Az egységességi doktrína a halálbüntetés alkotmányellenességének megalapozásakor megfelelő elméletet jelentett, de azt általánossá tenni nem lehet. Egy meghatározott emberkép követése az alkotmánybírósági jogértelmezésben ugyanis olyan értékválasztáshoz vezet, amely már nem illeszthető a világnézeti semleges állam alkotmányos követelményei közé. A világnézeti semlegesség sérelme nélkül nem lehetséges kötelezően mérvadó életszemléletté tenni, hogy az élet szükségképpen az emberi méltóság kifejezője, illetve hogy a méltóság megsemmisítésének az élet elvétele az egyedüli módja.” (Uo.) „Az életről való lemondás szándéka esetén az állam nem teheti kötelezővé olyan értékek figyelembevételét, amelyek a személyes döntésben egyébként nem játszanának szerepet. Az állam a személyes élet értékelésére vonatkozó szempontokat és azok súlyát nem határozhatja meg, ezek kialakítása és mérlegelése az emberi méltóság legsajátabb lényegét képezi, s mint ilyen, az önrendelkezés hatókörébe tartozik. Az emberi élet befejezésére vonatkozó döntésben az emberi méltóság nyilvánul meg, s ezt az állam köteles tiszteletben tartani.” (Uo.) Ugyanakkor például Györfi Tamás szerint az állam semlegessége „maga is vitatott filozófiai álláspont” (Györfi: *Az emberi méltósághoz való jog dogmatikai problémái*, 146. o.), amelyből nem vezethető le konkluzív módon az eutanázia alkotmányossága; Györfi ehelyett az önrendelkezési jog és a lelkiismereti szabadság együttes értelmezésében látja a megoldást, amely alapján (nevezetesen hogy a lelkiismereti szabadságot az önrendelkezés

méltóságot, akkor az egyénnek a világhoz és annak dolgaihoz (például az élet értékéhez) való autonóm viszonyulása és az e viszonyulásnak megfelelő, más jogait és érdekeit nem sértő és nem veszélyeztető magatartás az állam által alkotmányosan nem korlátozható.

Látható tehát, hogy a jogalkotói szándékot tükröző szó szerinti/nyelvtani értelmezés mellett az élet és az emberi méltóság immanens együvé tartozása és oszthatatlansága (és ebből következően azok korlátozhatatlansága) tartalmilag (a méltóság fogalmának tartalmát alapul véve) sem igazolható,⁴⁴ illetve az (ti. az oszthatatlansági tétel) megsérti a jogállamiság egyik legfontosabb követelményét, az állam világnézeti semlegességének elvét is. *Mindezen anomáliák jövőbeli elkerülésére szükséges lenne, ha az új Alkotmány a jelenleginél is egyértelműbben utalna arra, hogy itt valójában két olyan jogról van szó, melyek ugyan nagyon sokszor együtt érvényesülnek, azonban mégis önálló, egymástól elválasztható jogosultságok, melyek néha szembe is kerülhetnek egymással. Mi magunk ezért helyesnek tartanánk, ha a nemzetközi szinten általánosan elfogadott alkotmányjogi szabályozásnak és a külföldi jogvédő fórumok gyakorlatának megfelelően a monista emberkép helyett az Alkotmány – bár nyelvtanilag eddig is így volt, de éppen ezért a jelenleginél is hangsúlyosabban – a dualista emberképre, élet és méltóság elválasztására épüljön, amely mellelleg összhangban állna az állam világnézeti semlegességével is, amennyiben a dualista alkotmányos emberkép nem zárja ki az egyének számára saját egyéni életük leélésének vezérelveként a monista emberkép választását, ellenben a monista alkotmányos emberkép kizárja a dualista emberkép melletti egyéni döntést és az annak megfelelően leélhető életet. Ehhez (sok egyéb példa mellett) nemcsak a német, az egyesült államokbeli vagy a strassbourgi bírósági gyakorlat szerinti modell szolgálhat mintaként, hanem az immáron tételes jognak tekinthető, Az Európai Unió Alapjogi Chartája is, melynek I. címének 1. cikke az emberi méltóságról, ettől különálló 2. cikke pedig a (méltóságtól elválasztott) élethez való jogról szól. Ezért ha például az alkotmányozás során felvetődött azon ötletet fogadnák el végül, mely szerint a Chartát egy az egyben kellene áttemelni az új Alkotmány alapjogi részébe, akkor az élet és az emberi méltóság fogalmi elválaszthatatlansága, vagyis az egész oszthatatlansági doktrína alapját veszítené, és át lehetne térni az élet és a méltóság külön jogokként (és/vagy értékeként) való kezelésére, ahogy ezt rajtunk kívül mindenhol máshol (az élet és a méltóság tartalmi sajátosságait tiszteletben tartva) tették és teszik.*⁴⁵

Van továbbá még egy probléma, pontosabban egy félreértelmezési lehetőség az élethez (és méltósághoz) való joghoz kapcsolódóan a jelenlegi alkotmányszövegben, amelyet viszont az Alkotmánykoncepció, ha a jelenleg ismert verzióban fogadnák el, megoldana; ez pedig nem más, mint az élethez és az emberi méltósághoz való jogoktól történő megfosztás önkényességének problémája. A jelenleg hatályos szövegben nem egyértelmű, hogy mit is kell az e jogoktól való megfosztás önkényességén érteni. Az *argumentum a contrario* logikai maximájából kiindulva kell, hogy legyen az élethez és a méltósághoz való jogtól történő megfosztásnak nem önkényes esete is, különben minek került volna bele a szövegbe az önkényesség kitétele, ha az ezektől való megfosztás eleve, *ipso iure* önkényes lenne. De egyrészt – a jelenlegi alkotmányszöveg alapján – ebben az esetben sem evidens, hogy a

---

biztosítja) – a világnézeti semlegesség sokértelmű kategóriájával ellentétben – már valóban plauzibilis módon igazolható lenne az önkéntes eutanázia megengedettsége.

⁴⁴ Súlyom László egy vele készült interjúban maga is elmondta, hogy a monista emberkép melletti kiállítás nem az Alkotmányból következő megállapítás volt, hanem tudatos továbbfejlesztés, az Alkotmány szövegétől függetlenül, eleve eldöntött és akart rendelkezés: „Az élethez és a méltósághoz való jog összekapcsolása kifejezetten morális elszánása volt az Alkotmánybíróságnak.” (Vö.: A „nehéz eseteknél” a bíró erkölcsi felfogása jut szerephez. Súlyom Lászlóval, az Alkotmánybíróság elnökével Tóth Gábor Attila beszélget, 39. o. In: Fundamentum, 1997/1. szám, 31-43. o.)

⁴⁵ Sok EU-tagország alkotmányában is (már ahol egyáltalán mindkét jogosultság megtalálható a nemzeti alkotmányban) önálló paragrafusokban szabályozzák őket, így például Portugáliában, Litvániában, Lettországbban, Németországban, Szlovákiában stb.

törvényi engedély önmagában megszünteti-e az önkényességet (ha így lenne, a halálbüntetést sem lehetett volna eltörölni), vagy a törvényi engedély önmagában nem teszi nem-önkényessé az ezektől való megfosztást, de az ilyen megfosztásnak vannak nem-önkényes esetei is;⁴⁶ másrészt ezt a tételt egészében is vitatják.

Például *Sólyom László*nak a 23/1990. (X. 31.) ABH-ban írt párhuzamos véleményében található, majd az első abortuszhatározatban 1991 decemberében többségi állásponttá vált nézete szerint „*az élethez való jogtól megfosztás fogalmilag önkényes*”.⁴⁷ Ez az élettől való *minden* megfosztásra értendő, így a jogos védelemre, a végszükségre vagy az előljáró parancsára megvalósított életelvételekre is. Sólyom szerint e két utóbbi esetet is a jogos védelem analógiájaként lehet felfogni, ezért konkrétan csak a jogos védelmet elemzi, és ez alapján próbálja egyrészt bebizonyítani azt, hogy az élet mindenfajta elvétele önkényes, ugyanakkor megmagyarázni azt is, hogy a más életét ily módon kioltó személy mégis miért nem büntethető. Szerinte az élet elvételének önkényessége ellenére azért nem lehet a jogos védelmi helyzetben cselekvő és támadója életét kioltó személyt jogilag felelősségre vonni, mert az a szituáció, amelyben életek közötti választásról van szó, „jogon kívüli”, azaz ilyenkor a természeti állapot tér vissza, a jog pedig csak ennek a természeti állapotnak, vagyis a jogos védelmi helyzetnek a meglétét vizsgálja, illetve ennek csak az időbeli határait (kezdetét és végét), valamint fennállásának egyéb feltételeit jelöli ki. Ez az elképzelés azonban több okból is helytelen.

A) Egy szituáció, amely egy jog-államban (azaz egy jog által uralt államban) zajlik le, vagy jogos, vagy jogtalan. Alapelv, mégpedig nemcsak valamely jogág, hanem az egész jogrendszer működését meghatározó alapelv,⁴⁸ hogy amit jogszabály kifejezetten (vagy pontos rendelkezéssel, vagy generálklauzulával) nem tilt, azt szabad. A jogállamiság követelményéből is az következik, hogy amiről a jogalkotó nem rendelkezett, ott az állampolgároknak szabad mozgástere van. Nem igaz, hogy ezeken kívül van egy „harmadik állapot”, ún. „jogilag nem védett” helyzet, ami nem jogos; hiszen amiről a jogalkotó nem mondta ki, hogy jogtalan, azt mégiscsak szabad. A tilalmat rögzíteni kell, a lehetőséget nem;⁴⁹ ellenkező esetben bármely cselekedet vagy tevékenység jogszerűségéhez e magatartás kifejezett (megengedő jellegű) jogszabályba foglalása lenne szükséges, ami a milliárdnyi különböző cselekvés és tevékenység gyakorlati számbevehetetlensége és felsorolhatatlansága miatt azzal a veszéllyel járna, hogy nem lehetne „jogszerűnek” tekintenünk azt a magatartást, amely nincs *expressis verbis* valamely formális jogforrásban rögzítve, továbbá milliárdnyi paragrafusból álló törvényeket kellene szerkeszteni, figyelemmel kísérni és alkalmazni. A sem nem jogos, sem nem jogtalan „harmadik állapot” tehát olyan abszurd elméleti és gyakorlati következményekkel járna, amelyek miatt azt el kell vetni, vele együtt pedig el kell

---

⁴⁶ Ezen a véleményen volt például a halálbüntetés eltörléséről rendelkező 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz fűzött párhuzamos véleményében Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön, akik szerint az élettől (és emberi méltóságtól) történő megfosztásnak vannak önkényes esetei (ezek körébe tartozik például maga a halálbüntetés), ugyanakkor szerintük „nem állítható, hogy az élettől való minden megfosztás fogalmilag jogtalan, azaz önkényes”. (Az Alkotmánybíróság határozatai 1990, 96. o.)

⁴⁷ Az Alkotmánybíróság határozatai 1990, 107. o.

⁴⁸ Vannak, akik a jogszabályilag nem deklarált alapelveket nem ismerik el a jogrendszer részének, ez azonban helytelen nézet. Anélkül, hogy dworkinista álláspontot kívánnánk elfoglalni, el kell ismernünk, hogy a szövetszerűen nem rögzített alapelveknek igenis jelentőségük van; erre a legnyilvánvalóbb (ám korántsem az egyetlen) példa „a jog nem tudása nem mentesít a felelősség alól” elve, amely bár (hatályos jogunkban) egyetlen jogszabályban sem található meg, mégis mindenki által elfogadott, és az eseti jogalkalmazók ítélezésük során ténylegesen is érvényesítik, alkalmazzák ezt az elvet. Ugyanez más, alapvető elvekre is igaz, akkor is, ha nincsenek semmilyen formális jogforrásba foglalva (ami persze nem zárja ki azt, hogy az elvek többségét egyúttal ne tartalmazhatná valamilyen írott jogforrás is).

⁴⁹ Természetesen a megengedett magatartásokat is lehet törvényileg rögzíteni, mint ahogy ilyenre gyakran sor is kerül, ám ez a jogszabályba foglalás *nem feltétele* az ilyen magatartás jogosságának.

vetni a jog-állami keretek között megvalósulható „sem nem jogos, sem nem jogtalan” természeti állapot elgondolását is.

B) De ezen kívül is: ha a jogalkotó rögzíti azokat a kereteket, amelyekben belül nem kíván szabályozó hatalmával élni, akkor ezzel a kereteken belüli időintervallumot is jogivá tette. Ha a törvényhozó kimondja, hogy egy meghatározott cselekményt egy bizonyos időpont *előtt* és egy bizonyos időpont *után* (azaz a jogos védelmi helyzet feltételeinek fennforgásán kívül) jogellenesnek tart, akkor ebből *a contrario* következik, hogy ezen időpontok között viszont nem tartja annak.

C) Hogy ez a szituáció (a jogos védelmi helyzet) miért jog-szerű (vagyis jog által szabályozott) és miért nem jogn kívüli, arra az előbbiek mellett (ám azokkal összefüggésben) magyarázat az is, hogy egy jog-államban (ahol a jog uralkodik és minden szituációt szabályoz /azaz kifejezetten tilt, avagy kifejezetten vagy – kifejezett tilalom hiányában – hallgatólagosan megenged/) nem lehet „ugrálni” a jogi állapot és a természeti állapot között.

D) Amennyiben a *jogos* védelmi (önvédelmi) szituáció valóban „*jogon kívüli*” lenne, azt nem lehetne az önkényesség *tételes jogi* (alkotmánybeli) fogalmával, illetve kritériumával jellemezni, mint ahogy ezt a Sólyom-féle indokolás teszi. Ha tehát az életelvétel a „természeti állapotban” nem lehet jogos (sem jogtalan), csak a jortól független, akkor nem lehet „önkényes” sem, hiszen az „önkényesség” kritériumát a (természeti állapotban nem létező) tétes jog (az Alkotmány) mondja ki. Végül pedig a két legerősebb érv:

E) Ha igaz lenne, hogy a jogos védelmi helyzet „jogon kívüli”, azaz a természeti állapot áll fenn, akkor nem lehetne elítélni a támadót sem, hiszen a természeti állapot lényege, hogy az „erősebb győz” elve érvényesül. Ha pedig ez így van (így lenne), akkor őt a jog szerint utóbb megbüntetni sem lehetne, mivel amit csinált, az kívül esett a jogn; márpedig ma mint *jogellenesen* cselekvőt igenis büntetjük őt. Az pedig merő képtelenség, hogy ugyanazon szituáció egyszerre legyen jogellenes (vagyis jogn belüli – a támadó vonatkozásában) és jogn kívüli (a védekező vonatkozásában).

F) A legegyszerűbb és legkevésbé megkérdőjelezhető érv viszont kétségkívül az következő: eszerint *semmiképpen sem lehet jogn kívüli az, amit a hatályos jog szabályoz*. A „*jogos* védelemről” a Büntető Törvénykönyv rendelkezik (Btk. 29. §), márpedig ha a Btk.-t a jogrendszer részének tekintjük, akkor az általa szabályozott szituáció sem lehet jogn kívüli.

Mivel tehát a fentiek szerint az élettől (avagy az élettől és a vele összekapcsolt emberi méltóságtól) való megfosztás önkényessége – még annak ellenére is, hogy a nyelvtani és a logikai értelmezésből az következik, hogy kell, hogy legyen területe az ezektől való nem önkényes megfosztásnak is – félreérthető és értelmezési bizonytalanságokhoz vezet(het), melyek közül egyes értelmezések alapján még olyan kijelentések is megfogalmazhatóak, miszerint minden, élettől történő megfosztás, még akár a jogos védelem is önkényes lenne, ezért *a legcélszerűbb, ha az önkényességre való, vitatható tartalmú, illetve könnyen félreérthető és nemkívánatos értelmezésekre vezethető utalás egyáltalán nem kerülne bele az új Alkotmányba*. Mivel az Alkotmánykoncepcióból annak jelenlegi formájában ez a kitétel hiányzik, ezért ebből a szempontból azt megfelelőnek és megőrzendőnek tartjuk, mindamelllett hogy az élethez és a méltósághoz való jogot (azok egymással összeütközésbe kerülhető tartalmát kifejezve) szerkesztéstechnikailag továbbra is elválasztandónak gondoljuk egymástól.

Emellett nem tartjuk elképzelhetetlennek, hogy az élethez való jog legfőbb kérdéseiről az Alkotmány egy-egy mondattal vagy félmondattal önállóan is rendelkezzen (bár ez ellenkezne a „legyen minél tömörebb az Alkotmány” elvével, ám mindegyik ilyen kérdés kiemelt jelentősége talán indokolná az önálló szabályozást). *Így például az Alkotmány utalhatna – az alkotmányozó felfogása szerint – az abortusz kérdésére, például úgy, hogy a nőnek emberi méltósága alapján joga van a teste feletti önrendelkezésre, melyet azonban az állam az intézményes életvédelmi kötelezettsége érvényesítése érdekében feltételekhez köthet.*

Továbbá rendelkezhetne az eutanáziáról, hogy azt vagy annak bizonyos formáit megengedi-e vagy nem – így nem kellene a Alkotmánybíróságnak az élethez és a méltósághoz való jogokból kibüvéskednie az álláspontját, mely a jelenlegi helyzetnél sokkal jobban szolgálná a jogbiztonságot. Végül ugyancsak szabályozhatná az Alkotmány az élethez való jog harmadik fő kérdését, a halálbüntetést is.

Ha ez utóbbit megtenné, azzal egyrészt szükségtelenné válna az önkényesség tilalmának belefoglalása az Alkotmányba, hiszen így az önkényesség alkotmányjogilag paradigmaticus esetét *expressis verbis* szabályozná (tiltaná) az Alkotmány; másrészt a(z) (alkotmány)joghoz nem értő emberek számára is egyértelművé tenné a halálbüntetéssel kapcsolatos jogi helyzetet, számukra ugyanis sem az élethez (és emberi méltósághoz) való jogból levezetett alkotmánybírósági abolíció, sem a belső jog és a Magyar Köztársaság által becikkelyezett, a halálbüntetést tiltó nemzetközi egyezmények alkotmányos viszonya és az ebből következő jogi helyzet nem egyértelmű, ez a szabályozás viszont az lenne.⁵⁰ Mindemellett nem is volna kuriózum, ha a Magyar Köztársaság Alkotmányába bekerülne egy halálbüntetés-klauzula, hiszen ilyen már több mint ötven állam alkotmányában szerepel, ezek többségében abszolút tiltó, kisebb részükben pedig félig tiltó, illetve kifejezetten megengedő jelleggel.⁵¹

⁵⁰ Nemzetközi kötelezettségeink ugyan enélkül is kijelölik a halálbüntetés mikénti alkotmányjogi megítélését, a hétköznapi, joghoz nem értő emberek szintjén viszont ez csak mint „büvéskedés a joggal” jelenik meg.

⁵¹ A legelső olyan ország, amely nemcsak hogy alkotmányos szinten eltörölte a halálbüntetést, de e tilalmat azóta is fenntartja (vagyis amelynek alkotmánya a legrégebb óta folyamatosan tiltja a halálbüntetést), Venezuela, ahol is 1863 óta tiltja az alkotmány e szankciót. A második e tekintetben Costa Rica (1877), a harmadik Ecuador (1895), a negyedik Panama (1903), az ötödik Uruguay (1907), a hatodik pedig Kolumbia (1910). Látható tehát, hogy (a XVIII. századi kezdeteket leszámítva) az abolíciós mozgalom igazi éharcosai – a közhiedelemmel ellentétben – nem az európai, hanem a dél- és közép-amerikai országok voltak. Mindemellett a leghíresebb halálbüntetés-klauzulák közé nem valamelyik dél- vagy közép-amerikai, hanem a német, az osztrák és a svájci tartozik. Az 1949-es német *Grundgesetz* 102. §-a rendkívül tömören csak ennyit mond: „A halálbüntetés eltöröltetik” („*Die Todesstrafe ist abgeschafft.*”). Szó szerint ugyanezt mondja ki az osztrák alkotmány (*Österreichische Bundesverfassung*) 85. §-a is, amely először (1955-től) csak a köztörvényes bűncselekményeket tilalmazta, később (1968-tól) viszont e tilalom már a rögtönbíráskodásra is kiterjedt. A svájci szövetségi alkotmány pedig 1992 óta tiltja minden körülmények között (így háború idején is) a halálbüntetést, ha lehet, még a német és az osztrák alkotmánynál is lakonikusabb módon: a *Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft* 10. § (1) bekezdése ugyanis annyit mond ki (az élethez való jog elvi deklarálásán túl), hogy „a halálbüntetés tilos” („*Die Todesstrafe ist verboten.*”). Emellett totális alkotmányi szintű tilalom van érvényben Európában Belgiumban, Hollandiában, Izlandon, Portugáliában, Csehországban, Szlovákiában, Szlovéniában, Romániában, Franciaországban, Horvátországban, Svédországban, Finnországban, Andorrán, Luxemburgban, Monacóban, Örményországban, Macedóniában, Törökországban és – legújabban – a ma még csak kevesek által elismert Koszovói Köztársaságban; Amerikában – a fent felsorolt országokon túl – Hondurason, a Dominikai Köztársaságban, Nicaraguában, Haitin, Bolíviában és Paraguayban; Afrikában Cape Verde-ben, Mozambikban, Namíbiában, São Tomé és Príncipe-n, Angolában, Bissau-Guineán és a Seychelles-szigeteken; Ázsiában Kambodzsában és Nepálban; Óceániában pedig a Marshall-szigeteken és Mikronéziában. Ez mindösszesen 45 olyan országot jelent, ahol az alkotmányban minden bűncselekmény tekintetében megtiltották a halálbüntetés kiszabását/és vagy végrehajtását. Van továbbá még kilenc ország, amelyek alkotmánya a halálbüntetést csak a köztörvényes bűncselekményekre tiltja, ám egyes *extra ordinem* büntetésekre, így tipikusan háború idején elkövetett egyes súlyos katonai és/vagy polgári deliktumokra nem tilalmazza, esetleg azt kifejezetten megengedi (függetlenül attól, hogy ez utóbbi kategóriába tartozó bűncselekményekre ténylegesen létezik-e a halálbüntetés mint szankció az adott ország büntetőjogában). Így Spanyolországban az Alkotmány ugyan rendelkezik a halálbüntetés tilmáról, de az már kivételt is enged a törvényhozás számára (a spanyol alkotmány 15. cikke szerint: „Mindenkinek joga van az élethez [...] A halálbüntetés megszűnik, kivéve a katonai büntető törvénykönyvekben háború idejére előírt eseteket.” /a fordítás forrása: Trócsányi László – Badó Attila [szerk.]: Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2005, 923. o./); Olaszországban az alkotmány ugyancsak kifejezetten kimondja, hogy e szankció törvényi előírása többé mind köztörvényes bűncselekmények, mind béke idején elkövetett katonai deliktumok esetében tilos, ez a rendelkezés ugyanakkor még elvileg megengedi (megengedné) a háború idején elkövetett katonai büntettek esetében a halálbüntetés alkalmazását (az olasz alkotmány 27. cikk (3) bekezdése rögzíti, hogy „a halálbüntetésnek a hadiállapotra meghatározott esetek kivételével nincs helye” /Trócsányi–Badó: i. m. 788. o./); továbbá hasonló rendelkezést tartalmaz a görög, a perui, az argentin, a brazil, a kirgiz, a türkmén és a grúz alkotmány is.

Függetlenül tehát a halálbüntetéssel kapcsolatos, akár filozófiai síkon, akár empirikus alapon megfogalmazott pro és kontra érvektől⁵² (melyek – szóljanak tartalmilag bármiről – mindenképpen elválasztandók e jogintézmény alkotmányjogi helyzetétől), egy esetleges halálbüntetés-klauzula Alkotmányba foglalása nemcsak a modern alkotmányozási gyakorlatnak felelne meg, hanem az alkotmányos jogbiztonság érdekében a legmagasabb szintű írott jogforrásban kifejezetten deklarálná is az egyébként ma, a „régii” Alkotmány korszakában is fennálló azon jogi szituációt, hogy a halálbüntetés ellenkezik az Alkotmánnyal.

Hivatkozott irodalmak jegyzéke

A „nehéz eseteknél” a bíró erkölcsi felfogása jut szerephez. Sólyom Lászlóval, az Alkotmánybíróság elnökével Tóth Gábor Attila beszélget. *Fundamentum*, 1997/1. szám, 31-43. o.

Czeizel Endre: A magzat élete és halála, különös tekintettel a teratanáziára. In: *Belügyi Szemle* 2001/1. szám, 22-33. o.

Gyórfi Tamás: A tulajdonságok nélküli ember elmélete: Az Alkotmánybíróság oszthatatlansági doktrínája és ami abból (nem) következik. *Fundamentum*, 1998/3. szám, 23-41. o.

Gyórfi Tamás: Az emberi méltósághoz való jog dogmatikai problémái. *Fundamentum*, 2003/1. szám, 142-150. o.

Végezetül léteznek olyan államok is, amelyek alkotmánya olyan halálbüntetés-klauzulát foglal magába, amely kifejezetten megengedi annak alkalmazását köztörvényes („rendes”) bűncselekményekre is. Ilyen például a Ciprusi Alkotmány 7. cikkének (2) bekezdése, mely szerint: „Senkit nem lehet az életétől megfosztani, kivéve, ha az adott cselekményre törvény ezt a büntetést rendeli, és a bűnösséget az illetékes bíróság ítélete mondja ki. Halálbüntetéssel törvény csak az előre kitervelt emberölést, a hazaárulást, valamint emberiség elleni és háborús bűncselekményeket fenyegethet.” (Trócsányi–Badó: i. m. 157. o.) Szintén ilyen Málta Alkotmánya, mely 33. cikkének (1) bekezdésében már egyenesen arról rendelkezik, hogy „senkit nem lehet életétől szándékosan megfosztani a jogerős bírósági ítélet végrehajtásának kivételével, ha az elkövetőt máltai törvényben meghatározott bűncselekmény elkövetésében találták bűnösnek” (Trócsányi–Badó: i. m. 679. o.), vagyis Máltán az *expressis verbis* alkotmányi rendelkezés elvileg bármely deliktumra megengedné (ha egyébként a nemzetközi egyezmények ott is nem tiltanák) a halálbüntetés kiszabását és végrehajtását; továbbá a mexikói alkotmány, amely 22. cikkében összesen nyolc bűncselekményi típusra, köztük egyes emberölésekre, sőt az országúti rablásokra, az emberrablásra és a gyújtogatásra is lehetővé teszi a halálbüntetést. Végül ilyen a moldova alkotmány is, amely elvileg megengedi „annak végső eltörléséig” a halálbüntetés alkalmazását, amennyiben az törvényesen hozott bírói ítéleten nyugszik, de egyrészt Moldovában azt már 1995-ben kiiktatták a büntetőjogi szankciórendszerből, másrészt az ottani alkotmánybíróság 2005-ben azt alkotmányellenesnek találta, és kimondta annak alkotmányos tilalmát – mindamellett ez a tilalom szövegszerűen nem jelenik meg magában a moldovai alkotmány szövegében. (Meg kell jegyeznünk mindazonáltal, hogy nemcsak Moldovában, hanem Cipruson, Máltán, továbbá Spanyol- és Olaszországban sincs lehetővé téve /éppen – egyebek mellett – a már többször említett nemzetközi kötelezettségek miatt/ semmilyen bűncselekményre halálbüntetés.) [Az e lábjegyzetben szereplő tények és adatok a 2011 februári állapotokat tükrözik. (A halálbüntetés jelenlegi helyzetéhez a Föld egyes országaiban részletesen lásd: Tóth J. Zoltán: A halálbüntetés intézményének egyetemes és magyarországi jogtörténete. Századvég Kiadó, Budapest, 2010, 117-184. o.)]

⁵² Ezen érvek részletes bemutatását lásd: Tóth J. Zoltán: A halálbüntetés filozófiája és kortárs jogelméleti kérdései. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2008, 145-238. o.

Halmai Gábor: Az élethez való jog az alkotmányjogász szemével. Korreferátum Jobbágyi Gábor: Az élethez való jog alakulása 1985–2005 című előadásához. In: Jakab András – Takács Péter (szerk.): A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990–2005: Jog, rendszerváltozás, EU-csatlakozás. I. kötet. Gondolat Kiadó – ELTE ÁJK, Budapest, 2007, 272-280. o.

Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest, 2003

Hann Endre – Lakatos Zsuzsa: Nem kényszer, hanem... Felmérés az alkotmányozásról. In: HVG, 2010. december 25., 51-52. szám, 14-16. o.

Jobbágyi Gábor: Orvosi jog: Hippokratésztől a klónozásig. Szent István Társulat, Budapest, 2008

Kis János: Az Alkotmánybíróság az élethez való jogról. Jogtudományi Közlöny, 1992/3-4. szám, 118-133. o.

Kis János – Sajó András: Amicus curiae az Alkotmánybírósághoz. Fundamentum, 2003/1. szám, 134-141. o.

Kmetty Ildikó – Takács Albert: Az eutanáziához való jog. Fundamentum, 2003/1. szám, 125-133. o.

Kovács József: A művi abortusz a bioetika szemszögéből. In: Sándor Judit (szerk.): Abortusz és... Literatura Medica, Budapest, 1992, 39-111. o.

Kovács József: Az eutanázia etikai dilemmái. Magyar Tudomány, 1996/7. szám, 791-809. o.

Sajó András – Sándor Judit: A gyógyíthatatlannak vélt „halálos” beteg jogi helyzete a tételes jog tükrében. Magyar Tudomány, 1996/7. szám, 771-786. o.

Sándor Judit: Újabb érvek a terhességmegszakítás alkotmányosságáról. Fundamentum, 1998/3. szám, 121-134. o.

Sólyom László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest, 2001

Tóth Gábor Attila: Egy nehéz eset: a könnyű halál. Beszélő, 1996/6-7. szám, 77-87. o.

Tóth J. Zoltán: A halálbüntetés filozófiája és kortárs jogelméleti kérdései. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2008

Tóth J. Zoltán: A halálbüntetés intézményének egyetemes és magyarországi jogtörténete. Századvég Kiadó, Budapest, 2010, 117-184. o.

Tóth J. Zoltán: Jogosultság-viszony és jogosultság-alanyok. In: Ficsor Krisztina – Györfi Tamás – Szabó Miklós /szerk./: Jogosultságok – Elmélet és gyakorlat. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009, 75-92. o.

Trócsányi László – Badó Attila [szerk.]: Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2005

Zakariás Kinga – Szirbik Miklós: Az élethez és az emberi méltósághoz való jog. In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. II. kötet. Századvég Kiadó, Budapest, 2009, 1899-1946. o.